

EEN STRAAT VOOR PIETER VAN WOENSEL

door Simon Burgers

Rond het jaar 1800 stelde de Nederlandse arts en literator Pieter Van Woensel een tabel op, waarin hij met exacte getalletjes aangaf hoeveel we moeten geloven van alles wat ons wordt verteld:

De verstandigste partij zal altoos zijn en blijven te geloven:

<i>Van alle gewone dingen.....</i>	<i>7/8</i>
<i>Van alle gewone dingen, die lang geleden, of op een grote afstand gebeurd zijn, niet meer dan.....</i>	<i>3/4</i>
<i>Van alle buitengewone zaken, die in onze kring, en in onze leeftijd gebeuren.....</i>	<i>1/8</i>
<i>Van dezelve, gebeurd op een grote afstand van plaats of tijd...</i>	<i>1/16</i>
<i>Van 't nieuwe wonderbare.....</i>	<i>1/100</i>
<i>Van 't oude wonderbare.....</i>	<i>0</i>

Van Woensel (1747-1808) genoot in zijn tijd enige bekendheid als schrijver van dikke reisboeken en van de vijf afleveringen van *De Lantaarn*, een almanak met artikelen over uiteenlopende onderwerpen, die hij zelf van illustraties voorzag. Tegenwoordig wordt zijn werk praktisch niet meer gelezen; het is trouwens voor het grootste deel onverkrijgbaar.

Het zal de moderne lezer frapperen wat voor een onbevooroordeelde, nuchtere visie Van Woensel had op allerlei zaken en hoe scherp hij die kon verwoorden. Over onverdraagzaamheid op godsdienstig gebied zegt hij:

"Niet tevreden de daden van anderen te fatsoeneren naar onze grilligheden, wil onze verwaandheid anderen met geweld in onze denkwijze overhalen, dat is heersen over 't geen de natuur tolvrij maakte, over hun meningen. Dit is bijzonder 't zwak der geestelijken. (...) De aanhanger van Moses, J.C. en Mahomed zijn er bitter mee behept geweest. (...) Even als niemand zijn buurman aan tafel zuur aanziet, omdat hij saus- en geen water-vis eet, evenzo behoorde men elkander niet onvriendelijk aan te zien, om enig verschil in godsdienstige meningen. En geloof mij, even onverschillig 't voor 't gestel eens gezond mans is, of hij saus- dan wel water-vis eet, even zo onverschillig is 't voor zijn ziel, of bij voorbeeld Kalvinus, Lutherus, Arminius of M. Simons hem de deur des hemels opent; en of hij er misschien? zonder enige portier insluipt."

Uit zijn *Rusland beschouwd* leren we zijn grote belangstelling voor feiten kennen. Naast keuvelende beschrijvingen van het stadsaanzicht van St. Petersburg en dergelijke, treffen we bijvoorbeeld tal van tabellen aan met demografische en economische gegevens. Dat betekent niet dat Van Woensel alleen de belangstelling heeft van een kille boekhouder. Integendeel, hij kan zich buitengewoon opwinden over zaken die volgens hem niet door

de beugel kunnen. Zo doet hij geëmotioneerd verslag van zijn discussies met Russen die de lijfeigenschap verdedigen. Hij ergert zich bijzonder aan de uitspraak dat de lijfeigenschap wel meevalt aangezien de tsaren veel te goed zouden zijn om die lijfeigenen te misbruiken. Louter het feit dat de vorst de mogelijkheid heeft de lijfeigenen te gebruiken zoals het hem goeddunkt, is volgens Van Woensel onaanvaardbaar:

"In alle landen, waar het gezag des Souvereins aan geen banden ligt dan aan die van zijn braafheid, is de regering, men mag zeggen, wat men wil, eigendunkelijk. Waar dergelijke gebruiken stand grijpen, kan men zeggen dat daar de eigendom, de eer, het leven veilig zijn? Mij dunkt, zo dit geen despotisme genaamd moet worden, men dat woord in alle talen kan uitvegen. Ik voor mij hou dezulken die er zo wat om heen praten en deze staat van zaken zoeken te bewimpelen, of voor laffe vleiers, of voor domoren, of voor mensen, stekeblind van vooringenomenheid."

Dergelijke klare taal heeft Van Woensel, het zal niemand verbazen, wel eens moeilijkheden bezorgd. *De Lantaarn* uit 1800 werd door een verspreidingsverbod getroffen, omdat hij de Franse inval durfde te hekelen die een einde had gemaakt aan de Republiek der Verenigde Nederlanden. In het geschrift zelf had hij al te kennen gegeven dat het nog gevaarlijker is om een militaire macht te bekritisieren die het land komt 'bevrijden', dan "zich in te laten in religieuze of politieke geschillen met de barbier, op 't ogenblik dat hij u 't haar van onder de kin gaat wegscheren, dan wel aan een jonge, welgespierde deern iets zuurs te zeggen, wanneer 't kemphennetje daar staat en een natte dweil uitwringt."

Natuurlijk komen Van Woensels denkbeelden niet uit de lucht vallen. Als typische verlichtingsfiguur is hij een kind van zijn tijd. Toch doen zijn opinies vaak verrassend modern aan: De regering diende zich verantwoordelijk te voelen voor onderwijs aan arme mensen; universitaire hoorcolleges waren zonde van de tijd; echtscheiding zou uitsluitend een zaak van de echtelieden zelf moeten zijn; wie de Turken onbeschaafd noemde, zat vol vooroordelen; de joden bevonden zich in een beklagenswaardige positie en verdienden ons medeleven - deze zaken en vele andere worden in zijn werk besproken. Steeds is zijn benadering verstandelijk, zonder gevoelloos te zijn. Meningingen die niet stoelen op een redelijke argumentatie kunnen op zijn puntig geformuleerd weerwoord rekenen.

Pieter van Woensel laat ons een levensinstelling zien die respect en belangstelling inhoudt voor feitelijke gegevens, een kritische houding ten aanzien van autoriteiten, een open oog voor de waarde van ideeën en gewoonten van andersdenkenden, kortom, een benadering van de wereld om ons heen die tegelijkertijd kritisch en tolerant is. Hij is een vrijdenker in de ware zin van het woord.

"Wat is 't profijtelijk de dingen uit eigen ogen te zien! Want hoe velen kijken door een bril, zonder er een op de neus te hebben, zonder 't te weten!"

Dat schreef Pieter van Woensel in 1791. Hij verdient beter dan de vergetelheid. Er zijn een Bilderdijkkade, een Rhijnvis Feithlaan, een Bellamystraat en een Van Alphenlaan - allemaal genoemd naar achttiende-eeuwse schrijvers die nog maar weinigen iets te zeggen hebben. Kan er niet ergens een *Pieter van Woenselstraat* komen?